

Mitt extremt begåvade barn

Att ha begåvade barn kan vara en lycka. Men det är långt från problemfritt att ha ett extremt begåvat barn. Vi får här ta del av en förälders erfarenheter från mötet mellan skolan och hennes extremt begåvade dotter under de första skolåren.

Vi får ibland frågan om hur vi märkte att vårt förstfödda barn var extremt begåvat. Vi märkte tidigt att hon var annorlunda men det tog många år innan vi förstod varför. Som bebis var hon intensiv. Hon sov mindre än oss, vägrade napp och vagn, slutade bajs i blöjan vid fem månaders ålder och svimmade av affekt när känslorna blev för starka. Vi hade en treåring som lärde sig läsa och därefter slukade böcker på två språk, en femåring som läste på en nivå motsvarande årskurs 3 och där förskollärarna föreslog att hon skulle börja första klass som femåring. När vi beställt hem nya böcker som kom med posten hoppade vårt barn av glädje! Vi försökte vara lyhörda och lyssna in hennes behov. Köpte böcker och lego för mycket äldre barn för det var det hon tyckte var roligt, hämtade tidigare på dagis när vårt intensiva barn inte orkade heldagar och såg till att förse henne med mycket stimulans, allt från skogsutflykter till museibesök för då var hon som mest nöjd. Vårt barn var eftertänksamt, intensivt, empatiskt och extremt närvarande. Men vi tänkte aldrig tanken särskild begåvning de där första åren. Vi hade inte ens hört talas om begreppet.

Den oerfarna skolpersonalen

Går man efter Skolverkets definition är 5% av eleverna i den svenska skolan särskilt begåvade, vilket kan tolkas som en intelligenskvot (IQ) på 125 och högre. Det innebär att det för många lärare inte är ovanligt att ha minst en särskilt begåvad elev i klassrummet. Skolverket förklarar vidare att 0,5% av eleverna kan anses extremt begåvade, med en intelligenskvot på 140 och högre. Hur många extremt begåvade elever kommer du som lärare att möta i dina klassrum inom en tioårsperiod? Hur mycket erfarenhet har du av att undervisa elever med en IQ över 140? Jag är inte matematiklärare men jag har flera gånger fått göra denna uträkning för matematiklärare, speciallärare och rektorer, med utgångspunkt i mitt barns IQ – en nyttig övning.

Ju mer extrem begåvning desto mer ensamt blir det där ute i normalfördelningskurvans svans. Min poäng är att extremt begåvade elever är ovanliga, avvikare. Den kunskap du har med dig från din utbildning och genom din undervisningserfarenhet är inte alltid applicerbar på extremt begåvade elever på grund av att de är så pass annorlunda jämfört med de elever du vanligtvis möter i klassrummet. Den extremt begåvade eleven kan, genom sin existens och genom att bara vara sig själv, ifrågasätta din kompetens och allt du har lärt dig om undervisning. Det är inte alla lärare som uppskattar det, men om du förmår lära om och tänka nytt så kan en extremt begåvad elev innebära en oerhört givande utmaning och erfarenhet.

Intelligenskvot, IQ, kan ses som ett relativt mått på kognitiv förmåga där individen jämförs med resten av befolkningen. När barn IQ-testas jämförs resultaten ofta med snittet för olika åldersgrupper. Ett av de mest använda och mest utvärderade testen för barn är WISC. Det mäter inte allt, exempelvis mäter det inte ett barns förmåga att cykla, gå balansgång, spela flöjt, räkna upp handen eller skriva fint. Kognitiv förmåga handlar bland annat om problemlösning, att förstå på djupet och att se kopplingar och samband mellan olika begrepp och företeelser. Det finns hög positiv korrelation mellan IQ och framgång akademiskt och på arbetsplatsen, men alla med hög IQ blir inte framgångsrika.

Vilken nivå ett barn når i testet beror delvis på gener, men för att en förmåga ska utvecklas behövs en miljö som tillåter detta. I lärsituationer innebär extrem begåvning bland annat en extrem inlärningshastighet, mycket litet eller inget behov av att repetera och att det ofta är fördelaktigt att utgå från helhetsbilden i stället för att dela in uppgifter i små tuggor. Det innebär också att det lektionsmaterial som utvecklats för den normalt begåvade majoriteten ofta inte alls passar den extremt begåvade. Även anpassningar som är bra för många särskilt begåvade, som så kallade spetsklasser, är inte alls tillräckliga för den extremt begåvade trettonåringen som redan som elvaåring klarat av hela grundskolans matematik. Anpassningen är helt enkelt otillräcklig.

En elev med IQ på 140 har en inlärningshastighet som är flera gånger snabbare än vad en elev med IQ på 70 har, ändå förväntar vi oss att båda dessa elevgrupper ska tillbringa lika lång tid i grundskolan. När vi upplever att en inlärningsituation går för långsamt tappar vi ofta intresset och "tonar ut", förlorar fokus och förmågan att komma ihåg vad som har sagts. En långsam, men för normalbegåvade normal undervisningstakt och repetition är ofta förödande för den extremt begåvade elevens lärande och välmående i klassrummet. Nio år i grundskolan blir för denna elev meningslöst.

Begåvning, ett känsligt ämne

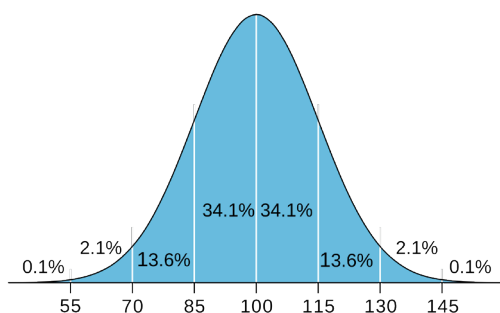
Intelligens och intelligenskvot är än i dag ett känsligt ämne i svenska skolor. Sveriges mest etablerade forskare på ämnet särskild begåvning, Roland Persson, var tänkt att inleda Skolverkets stödmaterial om särskilt begåvade elever som utkom hösten 2015 men inför öppna ridåer i svensk press dundrade han under våren ut ur samarbetet på grund av att Skolverket ville ändra i hans text. Skolverket ansåg det olämpligt att Persson skrev att alla elever inte är begåvade. Persson hade uppenbarligen rätt i sak, per definition är inte alla elever akademiskt begåvade lika lite som att alla har förutsättningarna att bli elithöjdhoppare eller proffsmusiker för att nämna några exempel.

Vi har alla olika hög kognitiv förmåga och olika förutsättningar att lära. Elevers IQ är som elefanten i rummet som ingen vågar nämna, knappt ens i en text som handlar om just särskilt begåvade elever! Denna tystnad hämmar vår förmåga att förstå och bemöta olika elever på bästa sätt. Jag tror och hoppas också att vi i dag mer än ett år efter Skolverkets kontrovers med Persson vågar reflektera mer öppet över elevers intelligens med utgångspunkten att alla elever är olika på många olika sätt och att varje elev har rätt till undervisning som passar dess förmåga. Detta är också vad skollagen kräver enligt kap 3, §3:

Alla barn och elever ska ges den ledning och stimulans som de behöver i sitt lärande och sin personliga utveckling för att de utifrån sina egna förutsättningar ska kunna utvecklas så långt som möjligt enligt utbildningens mål. Elever som lätt når de kunskapskrav som minst ska uppnås ska ges ledning och stimulans för att kunna nå längre i sin kunskapsutveckling.

Skollagen ställer med andra ord krav på att skolors verksamhet ska organiseras på individ-, grupp- och skolnivå så att alla elever får förutsättningar att utvecklas så långt som möjligt. Det är med andra ord olagligt för lärare att bromsa en elev som har förmågan att utvecklas snabbare än sina klasskamrater. Lagen ställer vidare krav på läraren att ge de elever som ligger flera årskurser före den tänkta, *undervisning på elevens nivå*.

Det är med andra ord inte tillräckligt att ge eleven en mattebok för en högre årskurs och låta henne ägna sig åt självstudier i ett hörn av klassrummet. Det är inte heller acceptabelt att en elev, på bekostnad av hennes egen utveckling och utbildning, agerar hjälplärare och lok åt övriga elever, lektion efter lektion – även extremt begåvade elever har rätt att gå i skolan för sin egen skull. När det gäller extremt begåvade elever innebär lagens krav vidare, enligt Skolverkets stödmaterial om särskilt begåvade elever, att extrema åtgärder kan behövas. Jag kommer att nämna några exempel på sådana åtgärder, men låt oss först ta en titt på normalfördelningskurvan för en befolknings intelligens och relatera den till skolan.

Elever med mycket låg intelligenskvot, under ungefär 70 eller cirka två standardavvikelser från medelvärdet 100, har enligt lag rätt till en egen skolform. Många svagt begåvade elever med en IQ kring 70–85 och som inte ska mottas i grundskolan har det kämpigt och har svårt att nå målen för grundskolan även om de får extra stöd och studerar flitigt. Deras inlärningshastighet och förmåga att förstå olika koncept räcker inte alltid till i skolan och detta är därmed en grupp som ofta hamnar mellan stolarna och som vi också behöver tala mer öppet om, men det ryms inte i denna text.

Begåvade elever

Grundskolans läroplan passar för det mesta de 70% av eleverna i mitten på skalan rätt bra. Som lärare är du van att möta dessa elever i ditt klassrum. De lektionsplaner du utarbetat och justerat över åren ger ett relativt förutsägbart resultat bland dessa elever, även om det finns en variation i gruppen. Exempelvis presterar elever med en IQ runt 115 ofta mycket bra i klassrummet, de trivs och utvecklas givet att andra förutsättningar, som stabil hemmiljö och motivation, tillgodoses. De gör sina uppgifter och läxor såsom förväntat, många får säkerligen bra betyg och som lärare tycker du troligtvis om att undervisa dessa elever. På en direkt fråga skulle du kanske identifiera någon av dessa elever som särskilt begåvad, baserat på vad de presterar på läxor och prov. Aktuella undersökningar visar dock att undervisningsnivån i svenska skolor i dag är så pass låg att även normalbegåvade med IQ kring 115 får otillräckliga utmaningar. Detta påstående stöds av Skolinspektionen som visar att drygt en tredjedel av eleverna tycker att de får för lite utmaningar samt IVA:s nyligen publicerade rapport som visar att den största kunskapsförsvagningen

i matematik bland svenska elever i årskurs 9 skett bland de bästa eleverna. Vi kan därmed anta att en överlag låg nivå på matematikundervisningen i svenska skolor idag gör att en större andel elever tycker att de saknar utmaningar.

Särskilt begåvade elever

Enligt Skolverkets definitioner kan elever som har en IQ över 125 kallas särskilt begåvade. Dessa elever behöver mer utmaning i klassrummet än vad som är vanligt, t ex genom differentiering och gruppering. Detta är viktiga pedagogiska verktyg som alla lärare behöver känna till och använda sig av, något som tagits upp i en tidigare artikel i denna serie. Särskilt begåvade elever är inte alltid lätta att ha att göra med i klassrummet. Kanske är de uttråkade, kanske har de aldrig utvecklat någon studieförmåga (för det har de inte behövt), kanske ifrågasätter de det du säger och tolkar uppgifterna på ett eget sätt och inte alls så som du hoppats att eleven borde tolka uppgiften.

Eller så har de anpassat sig. De gömmer sin förmåga för att passa in i gruppen och du uppfattar inte alls att de är begåvade. Här är det värt att notera att särskilt begåvade elever och elever mottagna i grundsärskolan båda ligger cirka två standardavvikelser från medelvärdet för IQ. Grundsärskolans elever har laglig rätt till en egen skolform för vi förstår att dessa elever har andra förutsättningar än vad som krävs enligt grundskolans läroplan. Särskilt begåvade elever har också tydligt andra förutsättningar än vad grundskolans läroplan förutsätter. Men egna klasser eller skolor för denna grupp elever är idag i Sverige, utöver exempelvis spetsklasser för högre årskurser, förbjudet enligt lag och det ges vanligtvis inga extra medel till skolor för att klara anpassningar till dessa elever. Däremot är det tillåtet med specialskolor för musikaliskt eller idrottsligt begåvade elever där också antagningen baseras på intagningsprov. I flertalet andra länder, exempelvis Danmark, Polen, Singapore, Korea, Sydafrika, Brasilien, Kanada, USA, Tyskland, Österrike och Ungern erbjuds särskilt begåvade elever anpassade klasser och skolor.

Extremt begåvade elever

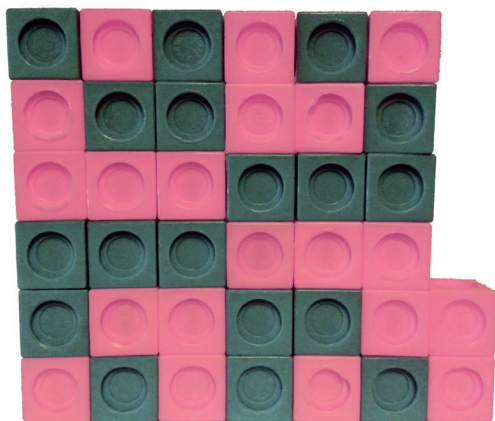
Men det är extremt begåvade elever, med en IQ över 140, som är huvudfokus i denna artikel och de kan beskrivas som statistiska avvikare som befinner sig över tre standardavvikelser från medel-IQ. Rent matematiskt förstår du säkert vad tre standardavvikelser innebär – men vad innebär det i praktiken? Mer än något annat så innebär det att det kan kännas väldigt, väldigt ensamt oavsett hur social man än är och hur många vänner man än har, för vem förstår och relaterar till en person som är så pass annorlunda? Alla förstår vi att det både akademiskt och socialt kan vara förödande att placera en elev med genomsnittligt IQ på 100 i en grundsärskoleklass där eleverna har en IQ under cirka 70 men få tänker på de akademiska och sociala konsekvenserna av att placera en elev med IQ 140+ i en klass med huvudsakligen normalbegåvade elever. Kan du tänka dig in i vad det kan få för akademiska och sociala konsekvenser för en extremt begåvad åttaåring, med en kognitiv förmåga som en normalbegåvad suttonåring, att placeras i en klass med åttaåringar som saknar förmågan att förstå vad hon talar om och/eller saknar liknande intressen? Även lärare missförstår ofta dessa elever. Hur reagerar du som lärare när dina lektionsplaner ifrågasätts av en elev som helt släpper sitt intresse för att hon redan kan, eller när du blir ifrågasatt inför klassen? Har du ett tillräckligt öppet sinne för att se begåvningen eller är det troligare att du blir irriterad?

Vår sexåring ifrågasatte läraren i första klass som påstod att materia kan ha tre former: fast, flytande och gas. Läraren kände inte till begreppet plasma som vår dotter ville diskutera och lära sig mer om, och läraren valde att behållit stå fast vid att plasma inte alls kan ses som en aggregationsform. Inför klassen gick läraren in i en konflikt med vår timida och naturvetenskapligt intresserade flicka. Tror ni hon vågade räcka upp handen nästa gång hon hade ett för henne intressant inlägg om det fröken sa?

Sittdynor och stressbollar

Många tror felaktigt att extremt begåvade elever surfar på en räkmacka när många i själva verket känner sig utanför och tycker att skoldagarna är outhärdligt meningslösa. Vår dotter lärde sig att läsa som treåring men varje skoldag i två års tid, mellan sex och sju års ålder, satt hon och gjorde meningslösa skoluppgifter som syftade att lära henne läsa och i klassrummet saknades helt böcker på hennes nivå. Det är inte bara det att dessa barn har lite tråkigt, de får ångest av total brist på meningsfulla uppgifter.

Det är vanligt att de mobbas eller själva väljer bort ett socialt umgänge med personer som de inte känner att de har något gemensamt med. Många lärare upplever extremt begåvade elever som uppkäftiga, ifrågasättande och rätt jobbiga att ha i klassrummet. Lärarens suckar och negativa reaktioner på tex ytterligare en fråga som är långt bortom det läraren vill fokusera på under dagens lektion, uppfattas av klassen och underbygger mobbing och sociala problem, även om läraren inte själv förstår sambandet. De där lektionsplanerna du utarbetat och förfinat över åren, som fungerar med alla andra barn, fungerar inte för detta barn. Du kanske tänker att det nog måste vara något fel på den där eleven som trotsar och ifrågasätter, som gör något helt annat än det du sagt att klassen ska göra, för din studieplan och din pedagogik fungerar ju med majoriteten av de andra eleverna. Börjar eleven också agera ut eller få svårt att koncentrera sig på uppgifter som för henne är mestadels meningslösa börjar du kanske tänka ADHD eller funktionsnedsättningar i autismspektrat. I stället för att ge mer utmanande uppgifter fokuserar skolan på att slipa bort elevens negativa beteenden. Snart erbjuds den extremt begåvade eleven en specialdyna att sitta på och stressbollar för att hantera den frustration som uppstår i en skolmiljö som helt enkelt inte passar elevens förutsättningar och förmåga.

Föräldränätverk

Jag tillhör ett relativt nytt nätverk med föräldrar till konstaterat extremt begåvade barn. Med konstaterat menar jag att de har gjort IQ-test hos psykolog, t ex WISC, där den extrema begåvningen påvisats. Deltagandet i nätverket har givit mig en inblick i vardagen för dessa barn och ungdomar. I vår grupp kämpar vi med att få ihop vardagen med täta skolmöten, barn som skolvägrar och absurda skolsituationer där våra barn möts av oförståelse och där de tvingas öva månadsvis på saker de kunnat sedan många år tillbaks. När ens barn inte får en normal skolgång och/eller mår dåligt kostar detta oerhört mycket tid, kraft och pengar för familjen. Det är oerhört påfrestande att ta hand om en sjuåring som tycker att livet är meningslöst och som känner sig utfrys av fröken. Inte sällan innebär det att föräldrar behöver gå ned i arbetstid, alternativt går in i väggen och sjukskrivs.

Många av barnen i denna grupp mår också bra, speciellt i de fall där skolan, eleven och föräldrarna arbetar gemensamt och har lyckats få till anpassningar. Vissa av oss har haft turen att möta engagerade lärare som förstår och accepterar våra barn för de avvikare de är, men vi har nog alla i denna grupp också mött lärare som varit oförstående och som behandlat våra barn illa, ibland på ett sätt som går emot skollagen. Många har svårt att förstå hur en lärare kan behandla en sexåring så pass respektlöst att hon inte längre vill gå till skolan. Jag vill därför berätta lite om de senaste årens erfarenheter från en skola i södra Sverige. Men innan dess vill jag förekomma berättelsen med att vår dotter i dag har det bra och att hon under två års tid haft en kompetent och insiktsfull lärare.

Sexåring med flyt i alla fyra räknesätten

När vårt barn började första klass som sexåring hade hon på egen hand lärt sig multiplikationstabellerna och hon räknade med flyt de fyra räknesätten, förstod begrepp som kvoter och procent och "såg" och talade matematik i vardagen. Hon kunde säga saker som att "1/3 av klassen ville gå ut" och "spelet kostar 145 kr, jag har 52 kr, jag behöver 93 kr för att kunna köpa det, så jag har lite mer än 1/3 av vad jag behöver". När tankarna snurrade när vi nattade frågade hon oss om allt mellan himmel och jord: komplicerade mattetal, miljöproblem och hur vi kan rädda jorden, hur olika människor agerat eller reagerat på olika situationer under dagen (t ex om två lärare verkade ha en konflikt) och händelseförloppet i någon av alla böcker hon läst under dagen. Hon var extremt socialt perceptiv och empatisk och hon kände av minsta lilla stämning. Många världsproblem tyngde hennes små axlar och i kombination med den ringa åldern innebar det sammantaget att vår dotter var oerhört känslig.

Fröken i ettan tänkte att klassen skulle ägna höstterminens lektioner åt att öva tiokamrater och bokstavsljud. Vi såg hur luften gick ur vårt barn lite mer för var dag i skolan. Vi bad skolan göra en mattediagnos. Vårt barn beskrev hur de andra barnen gjorde max två papper med matteuppgifter var medan hon gjorde sex papper. Därefter hade fröken inga fler papper, så diagnosen tog slut i och med det, utan att de hittat vårt barns "tak". Vi frågade fröken om resultatet på diagnosen, men hon svarade att det var hennes arbetsmaterial som hon vägrade dela med sig av. Det var tydligt att hon kände sig provocerad och ifrågasatt av våra frågor. Vi tog med någon bok till skolan som passade vårt barns läsnivå (ungefär motsvarande årskurs 5 vid det laget) för vi tänkte att vi kunde stötta skolan på det sättet, men även detta tog fröken som en provokation. När vår dotter bad fröken om att få räkna multiplikation svarade fröken: "Det ska vi inte göra i år, och jag har talat med de andra lärarna och det ska ni inte göra nästa år, eller året efter det för den delen heller!"

Vår dotters blick slocknade än mer. Vi tänkte då att vi kunde försöka stötta vår dotters iver att lära hemma i stället för att hamna i konflikt med läraren. Vi införskaffade ett webbaserat matteprogram som anpassar nivån efter barnets svar. När barnet kan ett koncept får det gå vidare. På mindre än tre månader flög vårt barn igenom årskurs F–3 i matte och några månader senare gjorde hon det som brukar höra till årskurs 5. Samtidigt tillbringade vårt barn mindre tid med programmet per vecka än vad utgivaren rekommenderade. Nu började polletten trilla ned hos oss föräldrar, vi läste på och vi förstod att vårt barn var särskilt begåvat.

Tidig identifiering

Forskning visar att när föräldrar tror att deras barn är särskilt begåvade så stämmer det oftast men samtidigt finns det problem med att det är föräldrarna som identifierar sina barn som särskilt begåvade. När lärare, skolpsykologer och övrig skolpersonal saknar kompetens att identifiera elever som särskilt begåvade, missar vi de elever som inte har föräldrar med engagemang, tid, ork eller kunskap nog att förstå att deras barn är särskilt begåvade. Vi missar också fler flickor och yngre syskon eftersom föräldrar (subjektivt) identifierar fler pojkar och äldre syskon som särskilt begåvade. Skolans personal behöver med andra ord kunna identifiera dessa elever av rättviseskäl så att alla som har rätt till det får de anpassningar som de behöver. Identifiering behöver ske så tidigt som möjligt, helst i förskolan, för att dessa barn inte ska tappa sugen och förtroendet för skolan innan de blir identifierade. Det behöver inte nödvändigtvis betyda att de testas med IQ-test, men en uppmärksam lärare med ett öppet sinne som vågar prova lite svårare utmaningar och material som är tänkt för några årskurser högre upp kan räcka långt. Skolor behöver dock våga testa tillräckligt högt så att eleven slår i taket för sin förmåga. Innan dess vet vi helt enkelt inte vad eleven har för förmåga.

Skillnad i kognitiv och motorisk förmåga

Vid utvecklingssamtalet i december i ettan tar fröken (framför vårt barn) fram ett papper med vår dotters uträkningar. Vi ser att det är tiokamrater som alla i klassen jobbat med hela terminen fastän vår dotter redan kunde detta väl sedan flera år tillbaks. Flera av siffrorna var spegelvända och slarvigt skrivna. Fröken pekar och säger "Titta, hon skriver spegelvänt här och många av siffrorna är knappt läsliga så hon behöver inte alls svårare matte!". Vi inser förfärat att denna lärare inte förstår skillnaden mellan kognitiv förmåga och motorisk förmåga samt att hon inte vet att det är helt normalt för åldern att skriva siffror spegelvänt. Det har inget med matematisk förmåga att göra. Efter ett efterföljande möte med rektor lovas vår dotter det hon helst av allt önskar i skolan: "svårare, roligare matte" till vårterminens början. Veckorna går, vi avvaktar, men inget händer. Vi skriver till läraren och rektorn men våra mail ignoreras. Efter några veckor får vi ett svar: "Ja, men nu är det snart sportlov så vi tar det efter lovet". Därefter är det "snart påsklov". Den där utlovade matten uteblir.

Vi har uppenbarligen blivit "de där jobbiga föräldrarna som inbillar sig att just deras barn är så speciellt" och lärarna och rektor utövar strategin "förhålla och ignorera". Klassen ska repetera det de gjort fram tills nu. Vår sexåring vägrar. Hon vet att läraren vet att hon redan kan. Varför ska hon då göra det, undrar hon, det är ju helt meningslöst. Läraren mailar oss och undrar: "Har ni problem hemma? Något som kan förklara hennes ifrågasättande i klassrummet?". Vi skriver tillbaks: "Tack, vi har det bra hemma. Har du hört talas om

begreppet särbegåvning? Vi har bett om fler utmaningar för vårt barn under snart ett års tid. Ni har sagt att hon ska få det, hon har sett fram emot detta men ni höll inte vad ni lovade. Hon känner sig lurad och tycker lektionerna är meningslösa." Vår sexåring vill vid det här laget inte längre gå till skolan utan gråter trööstlöst på vägen dit. Hon känner av att lärarna talar illa om henne och vår socialt perceptiva dotter beskriver dem som "creepy nice" (de ler och låtsas vilja väl men är inte ärliga).

I stället för att bära en gråtande sexåring till skolan och lämna henne där, med personer som vi inte längre känner förtroende för, får hon följa med mamma till jobbet. Vi tar kontakt med elevhälsan. Rektor kan därmed inte längre ignorera våra mail. Att gå via elevhälsan kan vara en bra strategi när lärare/rektorer ignorerar föräldrar har vi lärt oss. Vi sätter oss ned för ett möte och de säger med sarkastisk röst: "Jaså, ni tror hon är särbegåvad?" Vidare kräver de bevis i form av WISC-test som de tycker vi ska betala för. Att det är olagligt att kräva tex WISC-test för att möta elevers behov, speciellt när det inte finns misstanke om neuropsykiatriska funktionsnedsättningar, tror jag inte de var medvetna om. Vi orkar inte ens börja förklara för skolan men steg ett i dessa fall ska alltid vara att skolan gör en pedagogisk utredning. Som föräldrar undrar vi hur svårt det kan vara att ge en sexåring en ordentlig mattediagnos några årskurser upp. De flesta mattelärare borde väl åtminstone kunna testa att ge lite större utmaningar i klassrummet till en sexåring som ber om det?

Utifrån vad jag har sett i gruppen för föräldrar till extremt begåvade barn, så finns det ett stort motstånd mot detta i de flesta skolor i Sverige. Okunskap tror jag är en faktor – men kan det också vara så att skolorna är motvilliga till att identifiera särskilt begåvade elever, för en identifiering ställer också krav på anpassningar? Vår dotter gjorde vid vårterminens slut ett WISC-test, hälften av tiden sittandes under ett bord av ren nervositet och press.

Resultatet talade trots den pressade testsituationen sitt tydliga språk och vi förstod nu att vårt barn var extremt begåvat. För oss föräldrar var det en bekräftelse att ha pappersbevis på det vi redan förstod (särskild begåvning) men också en omtumlande situation där vi behövde ta till oss och förstå vad extrem begåvning innebär. Lagom till sommarlovet får skolan detta besked vilket de ovilligt mottar med orden: "Jaha, vad ska vi göra nu?". Kraven på föräldrar, som att vi ska vara mer pålästa än lärarna och rektor när det gäller pedagogik för särskilt begåvade för att se till att våra barn får de anpassningar de har rätt till, är ofta helt orimliga. Men vad gör man inte för att ens barn ska må bra? Det var bara att kavla upp ärmarna och läsa på.

Vårt barn flyttades upp en årskurs till en lärare som var villig att försöka anpassa undervisningen. Första mötet med vårt barns nya klasslärare var lovande. Hon var öppen och ville förstå, men det var också tydligt att det var vi som förväntades berätta för skolan vad detta med särskild begåvning innebär. De saknade helt enkelt kompetens rörande pedagogik för särskilt begåvade och på den tiden ingick inte särskilt begåvade elever i Specialpedagogiska skolmyndighetens uppdrag. Men, ett öppet sinne och en vilja att lära var allt vi önskade oss från skolan vid det här laget.

Den erfarna lärare som ville förstå att vårt barn var särskilt begåvad kunde naturligtvis förstått det enkom baserat på tex läsnivå, matematisk förståelse och förmåga att resonera kring komplexa begrepp. IQ-test borde ha varit överflödigt, men vi möttes av ovilja i kombination med inkompetens och en allmän skepsis gentemot föräldrar. Jag undrar om det är rädsla som är grunden till detta bemötande. Kan det vara så att de var rädda för vår sexåring för att hon helt enkelt, genom att vara sig själv, ifrågasatte deras föreställningsvärld?

Vi tror också att det gick emot flera av lärarnas ideella/politiska åskådning att överhuvudtaget tala om ett barn som mer begåvat än andra. Kan det vara så att det kan vara svårt att acceptera att alla barn är olika? När WISC-testet rapporterades till skolan av psykologen som utfört testet förfärades rektor över att vi dök upp – trots att det var vi som betalat för testet och genomgången och därmed ägde resultatet och trots att psykologen uppmuntrat oss att närvara. En större grupp lärare, flertalet hade inget med vår dotter att göra, samlades och tog anteckningar på sina laptops så att sekretessbelagt material hanterades direkt ovarsamt. Rektor och flera lärare ifrågasatte resultatet och visade på total okunskap i hur man tolkar WISC trots att det var de som begärt testet. Det krävs kompetens för att tolka resultaten på IQ-test för särskilt begåvade och i Sverige saknar de flesta rektorer, lärare och till och med skolpsykologer den kompetensen idag. Kräver man att ett IQ-test ska utföras, då behöver man också skaffa sig kompetensen att förstå resultatet. IQ-test säger heller inte *hur* skolan ska göra anpassningar och i många fall är därmed en pedagogisk utredning mer givande för skolan, åtminstone som ett första steg.

Skoluppgifter utan tak

I och med vår dotters extrema resultat på WISC-testet insåg skolan att de hade laglig skyldighet att anpassa undervisningsnivån för vårt barn – eller rättare sagt, vi påpekade det. Hon fick nu en individuell studieplan och hoppade upp en klass till en lärare som med stort hjärta, lyhördhet och nyfikenhet tog sig an vårt barn och byggde upp hennes förtroende för skolan igen. Denna kompetenta och engagerade lärare läste på eget initiativ en webbaserad kurs i pedagogik för särskilt begåvade och hon skrev en uppsats med vårt barn som utgångspunkt. Denna lärare fick stå upp för vårt barn och för sitt engagemang inför andra lärare på skolan, och hon engagerade sig i vårt barn långt mer än vad någon förälder någonsin kan hoppas. Vårt barn älskade skolan igen!

Skoluppgifterna var öppna och utan tak vilket gjorde att vår dotter kunde utvecklas och göra för henne meningsfulla saker på skoltid. Även för övriga i klassen blev skolarbetet mer givande och läraren kunde också identifiera andra särskilt begåvade elever i skolan. Vårt barn gick som sjuåring i trean med matematik för fyran. Hon fick också berikning i form av bla webbaserade engelska litteraturkurser för särskilt begåvade, med stöd av specialpedagog.

Vi hade några tråkiga händelser med en pedagog på skolan som skulle stötta klassläraren men som tydligt deklarerade att hon ”inte alls tror på begreppet särskild begåvning och att hon var säker på att det växer bort”. Att vi pekade på forskning som visar direkta motsatsen, att skillnaden till jämnåriga ökar med tiden i och med att inlärningshastigheten är högre, viftades bort. Denna lärare gick en dag till vårt barns klassrum och tog på eget bevåg ut henne, utan vårt, rektors eller klasslärarens medgivande, för att göra ”lite egna tester”. Dagen efter vägrade vår dotter gå till skolan och rektor förbjöd därefter läraren att närma sig vårt barn. Trots detta bakslag var detta skolår en dröm i jämförelse med det vi tidigare varit med om. Vårt barn var nu med en klasslärare som ville förstå och som gjorde sitt bästa för att samarbeta för att få till en bra skolsituation för vårt barn. Här är det värt att stanna upp och slå hål på en myt.

Många lärare tror felaktigt att det alltid är en nackdel att hoppa över klasser. Forskning visar på motsatsen. För extremt begåvade elever, som i och med begåvningen har en kognitiv förmåga (vissa talar om mental ålder) jämförbar

”
*Även för
övriga i
klassen blev
skolarbetet
mer givande*

med betydligt äldre barn/ungdomar så kan det innebära en större risk, även socialt, att hållas kvar bland jämnåriga. På engelska talar man om 'age peers' och 'cognitive peers' – vem relaterar man mest till, de som är jämnåriga enligt kronologisk ålder eller de som är ens kognitiva jämlikar? I verkligheten passar en sjuåring med en kognitiv förmåga som en femtonåring inte riktigt in någonstans, men kanske sämst av allt bland andra sjuåringar, där det blir som tydligast att hon är annorlunda.

Ett upphopp till en lärare som vill och har förmågan att möta en extremt begåvat elev kan ge en tillfällig, men välbehövlig, frist men ett års upphopp räcker sällan långt för en extremt begåvad elev. Hon är snabbt ikapp och förbi i och med den högre inlärningstakten. Därmed måste man utöver upphoppet vara beredd på ytterligare acceleration inom klassundervisningen och fler upphopp genom åren. För de flesta extremt begåvade elever är det meningslöst att tillbringa nio år i grundskolan, givet den höga inlärningstakten. Elevens individuella plan behöver justeras kontinuerligt vilket för oss exempelvis inneburit regelbundna möten med skolan ungefär var sjätte vecka där vi gått igenom vad som fungerat bra/mindre bra och diskuterat idéer och förslag på vad som kan provas härnäst.

När skolan väl accepterade det faktum att vår dotter är extremt begåvad, har vi haft ett huvudsakligen gott samarbete och de har vågat testa olika lösningar så som webbaserade kurser för särskilt begåvade (även om vi har fått stå för kostnaden). En enskild åtgärd, som ett nytt matteprogram, räcker sällan mer än några veckor. Vi har beställt hem dyra matteböcker som varit perfekta ett tag, men efter ett halvår är hon förbi den nivån och vi har behövt ordna något annat. Det betyder inte att åtgärden var misslyckad utan att vi måste räkna med att ständigt hitta nya lösningar. Ett bra och öppet samarbete mellan skola, elev och föräldrar är centralt. En annan nyckel är att våga prova tillräckligt extrema lösningar. Små justeringar räcker sällan långt för extrema situationer.

Åtta år – redo för högstadiematematik

Året därpå, som åttaåring i fyran, hade vårt barn samma underbara klasslärare som föregående år. Regnmolnet i solskenet var matten med årskurs 5. Rektor och tidigare mattelärare förstod att det inte var tillräcklig acceleration, men ytterligare acceleration i klassrummet utlovades och vi skulle börja med ett planeringsmöte inför terminsstart i augusti. Det var bara det att den matteläraren vägrade ha något möte med oss eller göra anpassningar och delta

För ökad kompetens

För skolor som vill öka kompetensen i att möta behoven hos extremt begåvade elever och andra särskilt begåvade elever vill jag nämna följande förslag:

- ◇ Specialpedagogiska skolmyndigheten erbjuder sedan nyligen stöd till skolor även rörande de elever som lätt når målen.
- ◇ GCP (Mensas gifted children program) erbjuder gratis föredrag som är uppskattade som en introduktion till ämnet.
- ◇ För elever som kan engelska finns webbaserade kurser för särskilt begåvade elever, i matematik och andra ämnen, som kan läsas på distans.
- ◇ Skolverkets stödmaterial om särskilt begåvade elever, inklusive länkarna däri, kan vara ett bra första steg.

konstruktivt på våra regelbundna möten med övriga lärare och rektor. Rektor hade kanske inte kraft nog att ställa tillräckligt tydliga krav på läraren och hon klarade inte heller av att på ett rakt sätt förklara situationen med läraren för oss, utan vi frågade gång efter gång efter detta möte och än en gång möttes vi av strategin "förhåll och ignorera" och veckorna blev till månader utan att anpassningar kom på plats. Matteläraren svarade inte på mail och rektor och klassläraren klarade inte av att ge oss ett rakt svar på frågan varför det inplanerade mötet aldrig kom till stånd. När vi till slut, på rektors inrådan, gick förbi klassrummet en eftermiddag efter skolans slut för att fråga vad vårt barn arbetade med på mattelektionerna vägrade matteläraren att visa oss vårt barns räknehäfte (som låg på bordet framför henne). Hon kände sig uppenbart provocerad och sprang iväg och grät hos en annan lärare. Vi hade svårt att förstå den reaktionen. Det är också svårt att känna något som helst förtroende för en lärare som beter sig så pass oprofessionellt. När rektor till slut på vårterminen krävde att matteläraren skulle delta vid ett av våra möten kring den individuella studieplanen, och berätta om vad de gjorde på mattelektionerna, kom hon förberedd med en tre sidor lång text som handlade om vad hon tyckte vår dotter inte kunde och på vilka sätt hon var jobbig och oförmögen.

När matteläraren läst klart sitt "manifest" var det knäpptyst i rummet och stämningen var minst sagt tryckt. Man kunde höra en knappål falla. Det är svårt att förklara hur det känns att lämna en känslig åttaåring, med förmågan att känna av minsta stämning, inställning och humör i omgivningen, hos en mattelärare som uppenbarligen känner sig provocerad av detta lilla barn och helt enkelt inte vill samarbeta konstruktivt med oss föräldrar. Det är svårt att känna förtroende hur gärna man än vill få till ett gott samarbete.

Under samma vårtermin skrev vårt barn ISA-test i matte och engelska. Dessa test kan beskrivas som en internationell version av nationella prov som jämför nivån mot PISA-proven. Proven rättas externt så resultatet kan inte påverkas av skolan. Vår dotters matteresultat låg en bra bit över snittet för femtonåringar i OECD, som i sin tur är en bra bit över snittet för femtonåringar i Sverige. Även i engelsk läsförståelse (som förstaspråk) hade hon ett nästan lika högt resultat. Jag tror inte matteläraren över huvud taget reflekterade över vår dotters resultat på ISA-testet. I stället gav läraren henne mediokra omdömen vid slutet av vårterminen där hon gång på gång betonade hur "utmanad" vår dotter varit på lektionerna, vilket direkt motsäger både det vår dotter berättat för oss och hennes testresultat.

Ibland säger ett omdöme från en lärare mer om läraren än om eleven. Främsta lärdomen i detta är att när man flyttar upp en särskilt begåvad elev, i ett ämne eller alla, så är det oerhört viktigt att mottagande lärare är med på taget, att hen vill och förmår möta den särskilt begåvade eleven och se henne för den hon är. Av naturliga skäl hör inte alla lärare till gruppen särskilt begåvade. Det kan innebära en intellektuell utmaning för en normalbegåvad lärare att möta behoven och förstå en extremt begåvad elev, det måste vi ha förståelse för. Har läraren också ideella eller andra åsikter eller fördomar som gör att de helt enkelt inte vill anpassa sin undervisning för att möta det extremt begåvade barnets behov, då är det oerhört svårt att få situationen att fungera. Här behöver en rektor också våga ställa krav. Lärarens ord är inte lag och skollagen är inte frivillig utan gäller i alla klassrum. I många fall är okunskap grunden till oförståelse och fördomar och då kan kompetensutveckling vara en del av lösningen.

Skolor som inte anpassar

Så, vad gör man med en nybliven nioåring som är minst sagt redo för högstadiet i åtminstone grundskolans kärnämnen enligt ISA-test och en mindre pedagogisk utredning? Baserat på föräldragruppen kan jag säga att det som sker med de flesta extremt begåvade i de flesta svenska skolor är typexempel på vad man inte ska göra: Ingenting! Många går i en klass bland jämnåriga och med samma material. Kanske sitter de och dagdrömmer, agerar lärarhjälper eller läser serietidningar på lektionstid. Kanske blir de utåtagerande eller självmordsbenägna. Kanske tappar de sugen och accepterar att skolan är meningslös och trist. Skolor tycks ibland ha lättare att erbjuda NPF-utredningar eller en stressdyna att sitta på, för att hantera den frustration som en elev i en dylik skolsituation upplever, än att anpassa undervisningen. Vad gör du med de särskilt begåvade elever du möter? Om du tänker tillbaka några år, finns det någon elev som verkat klipsk men som på något vis hade tappat styrfart på grund av att hen aldrig lärt sig studieteknik och/eller under många år upplevt skolan som meningslös? Kanske upplevde du eleven som lat och oförsämd? Kanske skolkade eleven från de flesta av lektionerna men skrev ändå toppresultat på proven?

Internationella lösningar

I ett flertal andra länder finns klasser och skolor för särskilt begåvade. Dessa samlar lärarkompetens och ger eleverna en social plattform tillsammans med andra elever som de kan relatera till. Men, för extremt begåvade elever är dessa klasser sällan tillräckliga. På några enstaka platser i världen finns skolor/klasser för extremt begåvade, vanligtvis kostnadsfria och i exempelvis Singapore, där de inte anser sig ha råd att missa denna tillgång utdelas även fina stipendier.

Vanligaste rådet är dock att hemskola extremt begåvade barn. Hemskolning innebär inte nödvändigtvis att man är hemma, i stället möter man upp andra hemskolade elever på museer, i skogen eller på biblioteket. Extremt begåvade elever kan vara extremt asynkrona. De kan vara sju år när de ska nattas och femton år när de diskuterar världspolitik. Eller så kan ett barn skriva svenska som en sexåring, göra matte som en fjortonåring och läsa engelska som en nioåring. De är med andra ord ofta många olika åldrar samtidigt, vilket kräver en mer individuell anpassning av undervisningen, vilket ofta bäst tillgodoses genom hemskolning. Hemskolning är dock även det en åtgärd som är förbjuden enligt lag i Sverige. Så, vilka alternativ hade vi nu inför höstterminens start i år?

Skulle vi flytta upp vår dotter ytterligare och placera vår nioåring bland tonåringarna i högstadiet? Skulle vi låta vårt sociala barn sitta ensam med sin egna högstadiemattebok bland "nästanjämnåriga" i årskurs 5 och 6, med en lärare som inte är utbildad för att undervisa på högstadienivå och där klassens genomgångar blir till utmattande transportsträckor och där kamraternas frågor känns icke-relevanta?

Inga bra alternativ i Sverige

Det finns helt enkelt inga riktigt bra alternativ för extremt begåvade elever i Sverige i dag. Vi har pusslat ihop en egen hemmasnickrad lösning som för tillfället fungerar bra, där vår nioåring läser vissa högstadieämnen individuellt, men tillbringar resten av tiden i en klass med ungefärligen jämnåriga. I föräldragruppen finns det flera barn som är hemmasittare, deprimerade och där skolan helt enkelt inte lyckats se och möta dem för de barn de är. Det finns också exempel på det motsatta. Det är tydligt att det är onödigt för extremt begåvade

elever att gå nio år i grundskolan – då blir skolan snart en meningslös, deprime-
rande transportsträcka. Skolverkets stödmaterial ger skolan och er lärare stor
frihet att anpassa undervisningen för denna grupp elever. Extremt begåvade
elever kräver ibland extrema åtgärder.

Bland lyckade åtgärder som fungerat bra för några extremt begåvade
elever finns: uppflytt med flera år, helt anpassade scheman, hemundervisning
via Sofia distans i mycket accelererat tempo, föräldrar som betalar för att en
”läxläsare” ska komma till skolan och ge eleven individuella lektioner i vissa
ämnen (helt utanför de vanliga ramarna men det fungerar!). Så finns det flera
familjer som valt att lämna Sverige för Åland (där hemundervisning är tillå-
tet), Danmark (där det finns skolor för särskilt begåvade), USA (där olika stater
erbjuder olika bra lösningar) och andra delar av Europa så som Frankrike,
Tyskland och Österrike (där det finns mer akademiska skolor med högre
undervisningsnivå överlag men också specialskolor för särskilt begåvade).

När ens barn inte kan gå i skolan och/eller inte mår bra i skolan, då är det
svårt att få något annat att fungera i livet. Vad en förälder än gör för att möta
behoven hos sitt/sina extremt begåvade barn, så kommer någon påstå att just
de åtgärderna är vansinniga. En psykolog med kunskap och erfarenhet av sär-
skilt begåvade förstår riskerna med att hålla kvar eleven bland jämnåriga och
de ser också de unika möjligheterna som finns och som borde uppmuntras. En
lärare som blivit lärd att repetition är jätteviktigt (för alla oavsett kognitiv för-
måga) och att det är socialt riskabelt att hoppa över klasser har en helt annan
åsikt. Vi möter också föräldrar till klasskamrater, grannar, vänner och släk-
tingar med åsikter som reflekterar oförståelse och ibland avundsjuka.

De flesta åsiktsmaskiner saknar uppenbarligen kompetens om särskilt begå-
vade och åsikterna bygger vanligtvis på fördomar och felaktiga föreställningar.
Ofta baseras åsikterna på kunskap som gäller normalbegåvade elever, men som
inte alls stämmer för extrema begåvningar. Vissa får för sig att ska ”testa” våra
barn och börjar förhöra dem på geografi, eller någon annan trivialitet (som att det
skulle visa på intelligens). Andra betar sig direkt hänfullt och vill gärna påpeka
och lyfta fram (verkliga eller påhittade) svagheter för att uppnå någon slags balans
i tillvaron. Ytterst få av skolans personal i Sverige har någon som helst kompe-
tens i pedagogik för extremt begåvade elever. Ett vanligt påstående vi fått höra
är att ”det växer bort och det jämnar ut sig till trean”. Andra anser att klasser för
särskilt begåvade skulle innebära orättvisa ”elitklasser” och de förstår helt enkelt
inte vikten av att eleven får en möjlighet att identifiera sig med och uppleva del-
aktighet med andra särskilt begåvade som förstår dem, hänger med i deras reso-
nemang och där grupparbetet kan bli givande även för dem.

Som sagt, det är ensamt att vara en avvikare, om man inte tillåts vara tillsam-
mans med andra, liknande avvikare. De skolor i Sverige som jag känner till som
har lyckats (mer eller mindre) med att möta extremt begåvade elever är flexibla
och öppna för ovanliga och ibland extrema lösningar. De samarbetar över års-
kurser och stadier och har ett nära samarbete med föräldrar och elev. Eftersom
asynkron utveckling och olika nivå i olika ämnen är mer regel än undantag för
extremt begåvade elever så är det nödvändigt med goda samarbeten så att en
elev kan läsa några ämnen på exempelvis lågstadiet och andra i mellan- och/
eller högstadiet. Dessa elever behöver också under sin grundskoletid läsa vissa
ämnen på gymnasienivå och sedan gå på gymnasiet samtidigt som de läser vissa
universitetskurser. Detta är genomförbart och det finns extremt begåvade
elever i Sverige som gör just detta, men det kräver samarbetsvilja och att skolan
vågar tänka utanför de vanliga ramarna. Det mesta går att lösa om man bara vill
och vågar tänka tanken! ■